

تأثیر سرمایه اجتماعی بر موفقیت دانشجویان در ورود به مقطع

دکتری

سید مرتضی نوربخش*

چکیده

هدف از اجرای این پژوهش، بررسی و مطالعه سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر موفقیت دانشجویان دکتری دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبایی و شهید بهشتی با دیدی جامعه‌شناختی بود. روش پژوهش، توصیفی پیمایشی و جامعه آماری شامل تمام دانشجویان دکتری ورودی ۱۳۹۲ رشته‌های علوم انسانی (دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی) به تعداد ۱۰۶۱ نفر بود. حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری و فرمول کوکران برابر با ۲۸۵ نفر تعیین شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود و با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. بر اساس یافته‌های پژوهش، میزان تأثیر شاخص سرمایه اجتماعی در دانشجویان ۱۰۰ درصد پایین بوده است. نتایج تبیینی نیز بیانگر این است که بین ابعاد سرمایه اجتماعی به عنوان متغیرهای مستقل (اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی) با پیشرفت تحصیلی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. رابطه متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و پیشرفت تحصیلی تأیید شد. همچنین پیشرفت تحصیلی برحسب جنس، محل سکونت، وضعیت تأهل تفاوت معنی‌داری را نشان نمی‌دهد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، انسجام اجتماعی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، پیشرفت تحصیلی

مقدمه

در یک نگاه کلی، سرمایه اجتماعی عبارت است از ظرفیتی که هماهنگی و همکاری را در گروه و جامعه تسهیل می‌کند. همان‌طور که سرمایه اجتماعی همکاری و هماهنگی را تولید می‌کند به انباشت سرمایه اجتماعی نیز کمک می‌کند. همچنین سرمایه اجتماعی به‌عنوان مفهومی جدید در کنار دیگر انواع سرمایه، حداقل در سطحی برابر با آنها دارای اهمیت است و دربردارنده مفاهیمی چون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضای یک گروه است به نحوی که گروه را هدایت می‌کند به سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزش‌ها و معیار رایج در جامعه مثبت تلقی شود. به این ترتیب، هرچند ممکن است سرمایه اجتماعی به دلیل تقویت نیروهای جاذبه بین اعضای یک گروه و نیروهای دافعه بین گروه‌های اجتماعی متفاوت لزوماً عامل مثبتی در جامعه به شمار نیاید ولی قطعاً برای پیشبرد و سهولت در عملکرد اقتصادی، اجتماعی آنها عاملی ضروری به شمار می‌رود (میشری، ۱۳۸۸، ۱۴۶).

یکی از عوامل مؤثر بر فرایند توسعه در جهان، موضوع سرمایه اجتماعی و میزان بهره‌مندی از آن در کشورهاست. سرمایه اجتماعی، مجموعه‌ای از منابع و ذخایر ارزشمند است که به‌صورت ذاتی و نهفته در روابط اجتماعی گروه‌های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه (نهادهای رسمی و غیر رسمی) وجود دارد. برخی از این ذخایر ارزشمند که گاه از آن به‌عنوان ارزش‌های اجتماعی نیز یاد می‌شود، عبارت‌اند از صداقت، حسن تفاهم، سلامتی نفس، همدردی، دوستی، دلسوزی، همبستگی، فداکاری و ... سرمایه اجتماعی از طریق این منابع، کنشگران را در سطوح مختلف خرد، میانی و کلان جامعه، آسان، سریع، کم‌هزینه و مطمئن می‌سازد و بدین وسیله به آنان در رسیدن به هدف‌های مشترک اجتماعی کمک می‌کند (معظمی، ۱۳۸۱، ۴۵). بنابراین سرمایه اجتماعی به‌لحاظ دارا بودن ابعادی مانند مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی و اهمیت برخوردار بودن تک‌تک افراد جامعه از آنها اهمیت بسیار دارد (رو، ۱۹۹۶). در این پژوهش، تأثیر سرمایه اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی بررسی می‌شود تا بتوان با بهره‌گیری از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و نوع ارتباط بین آنها با پیشرفت تحصیلی، سطح و میزان هر یک را اندازه‌گیری کرد. تحولات صنعتی و پیشرفت گسترده فناوری، جنبه‌های مختلف فعالیت‌های اقتصادی،

¹. Roe

اجتماعی و فرهنگی انسان‌ها را تحت تأثیر خود قرار داده است. رشد شهرنشینی و صنعتی شدن جامعه، تغییرات عمده‌ای در سبک و شیوه زندگی مردم به وجود آورده است. هر کدام از مؤلفه‌های (ابعاد) سرمایه اجتماعی، چه به صورت مستقیم و غیر مستقیم در یکدیگر و حتی در پیشرفت تحصیلی، تأثیراتی دارند. در مورد ایران به‌عنوان جامعه‌ای در حال گذار که قشر جوان نیز برای ارتقاء جایگاه فرهنگی و اجتماعی خود راهی به‌جز ادامه تحصیل در مقاطع آموزش عالی ندارند می‌توان گفت که این قشر تحصیل کرده در مقایسه با افراد دارای موقعیت همانند که علاقه‌ای به ادامه تحصیلات ندارند با توجه به سطح بالای سرمایه اجتماعی نیاز به ادامه تحصیل را در خود احساس کرده و به‌واسطه آن به موقعیت‌های بهتری در جامعه دست پیدا می‌کنند. در این پژوهش، تلاش می‌شود به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود: آیا سرمایه اجتماعی بر ورود دانشجویان به مقطع دکتری یا به عبارتی موفقیت آنها در آزمون دکتری مؤثر است؟ و اگر مؤثر است کدام یک از شاخص‌های سرمایه اجتماعی بیشترین تأثیر را دارند؟

فرضیه‌های پژوهش

- بین مشارکت اجتماعی و موفقیت در ورود به مقطع دکتری رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین انسجام اجتماعی (به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی) و موفقیت تحصیلی (ورود به مقطع دکتری) رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین اعتماد اجتماعی (به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی) و موفقیت تحصیلی (ورود به مقطع دکتری) رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و موفقیت در ورود به مقطع دکتری رابطه معنی‌داری وجود دارد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مفهوم سرمایه اجتماعی به یکی از بحث‌انگیزترین و جنجالی‌ترین مفاهیم علوم اجتماعی و پژوهش‌های توسعه تبدیل شده است (پارکز-یانسی^۱، ۲۰۰۶، ۵۳۰) و

^۱. Parks-Yancy

حجم ادبیات دانشگاهی و سیاسی مرتبط با آن به‌شدت در حال افزایش است (تاج‌بخش و اسدی‌کیا، ۱۳۸۲، ۱۲-۱۱). ایده سرمایه اجتماعی، سابقه ذهنی طولانی در علوم انسانی و به‌ویژه علوم اجتماعی دارد و برخی آن را در آرای اندیشمندان متقدم و کلاسیک علوم اجتماعی مانند امیل دورکیم و وبر جستجو می‌کنند (بهزاد، ۱۳۸۱، ۳۶). تا به حال، صاحب‌نظران در حوزه‌های مختلف علوم انسانی، تعاریف متعددی از مفهوم سرمایه اجتماعی ارائه کرده‌اند؛ اما فوکویاما^۱ (۲۰۰۱) نشان داد که در بسیاری از تعاریف تنها به آشکارسازی سرمایه اجتماعی به جای مفهوم سرمایه اجتماعی اشاره شده است. از نظر وی سرمایه اجتماعی به هماهنگی و تعادل داخلی و فرهنگی جامعه، هنجارها، ارزش‌ها و نیز تعاملات دولت با مردم و سازمان‌ها که در درون جامعه جای گرفته‌اند، اشاره دارد. در واقع سرمایه اجتماعی زنجیری است که جامعه را به یکدیگر متصل نگه می‌دارد و بدون آن هیچ‌گونه رشد اقتصادی نخواهد داشت و جامعه به‌طور وحشتناکی از هم فرو خواهد پاشید. فوکویاما در جای دیگری سرمایه اجتماعی را مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرده که اعضای گروهی که تعاون و همکاری میانشان مجاز است در آن سهم و ذی‌نفع هستند (فوکویاما؛ ترجمه خاکباز و پویان، ۱۳۸۴، ۳۳). وی همچنین بیان کرده که سرمایه اجتماعی عبارت است از توانایی‌های افراد برای کار کردن با یکدیگر به‌منظور دستیابی به هدف‌های مشترک در گروه‌ها و سازمان‌ها (فوکویاما، ۱۹۹۵، ۱۰). جیمز کلمن^۲ سرمایه اجتماعی را بر اساس کارکردش تعریف کرده است. به نظر او سرمایه اجتماعی هنگامی ایجاد می‌شود که روابط میان اشخاص به شیوه‌ای تغییر یابد که کنش را آسان کند (کلمن، ۱۳۷۷؛ ترجمه صبوری)؛ بنابراین سرمایه اجتماعی شیء واحدی نیست، بلکه جنبه‌های متفاوت ساختار اجتماعی را در برمی‌گیرد که کنش جمعی و فردی را ترویج می‌کند (چلبی و مبارکی، ۱۳۸۴، ۴۰۵). به نظر بوردیو^۳ سرمایه اجتماعی مجموع منابع مادی و معنوی است که به یک فرد یا گروه اجازه می‌دهد تا شبکه پایداری از روابط کم و بیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشد (فیلد، ۱۳۸۴؛ ترجمه متقی، ۳۱). در تعریف دیگری از بوردیو، سرمایه اجتماعی عبارت است از موقعیت‌ها و روابطی که درون گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی

1. Fukuyama

2. James Coleman

3. Bourdieu

برای افراد دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را افزایش می‌دهد (علوی، ۱۳۸۰، ۲۱). پاتنام^۱ سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از ارتباطات افقی بین افراد و نیز وجوه گوناگون سازمان‌های اجتماعی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها تعریف کرده است که با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ، منافع متقابل و کارایی جامعه را افزایش می‌دهد (مبارکی، ۱۳۸۳، ۲۰). به نظر اقتصاددانان مهم‌ترین نقش سرمایه اجتماعی در توسعه نقشی است که این سرمایه در کاهش هزینه‌های معاملاتی دارد. هزینه‌های معاملاتی مربوط به هزینه‌های برقراری تعامل بین کنشگران اجتماعی می‌شود. در جایی که هزینه‌های معاملاتی در سطح بالایی قرار دارند امکان تبادل و کنش در سطح پایینی قرار خواهد داشت یعنی جایی که سرمایه اجتماعی وجود ندارد یا ضعیف است. برعکس، با افزایش سرمایه از میزان هزینه‌های معاملاتی کاسته می‌شود و کنش‌های اجتماعی و اقتصادی تسهیل می‌شوند و رونق بیشتری به خود می‌گیرند؛ زیرا سرمایه اجتماعی منبع کنش جمعی است و کیفیت روابط اجتماعی در هر جامعه بیانگر چگونگی سرمایه اجتماعی آن جامعه است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴، ۳۸۵).

اعتماد یکی از عناصر جامعه مدنی است و می‌تواند به‌عنوان عاملی در جهت تعامل بین افراد جامعه و ارکان دولت تلقی شود. حضور آحاد مختلف مردم جامعه برای همکاری و مشارکت در امور، به میزان اعتماد متقابل بین آنها و ارکان مختلف حکومتی بستگی دارد (نویدنیا^۲، ۲۰۰۹). بنابراین اعتماد امری است که می‌تواند نقش مؤثری در توسعه و پیشرفت هر منطقه یا کشوری داشته باشد. امروزه، بیشترین توافق بر این است که اعتماد، مؤلفه‌ای ضروری در همه روابط مستمر اجتماعی و مشارکت اجتماعی است (زتومکا^۳، ۱۳۸۴؛ ترجمه گلابی، ۱). فرایند جهانی شدن، جوامع مختلف را در چهارچوب تنگ ادغام‌ها و آمیختگی‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و غیره محدود کرده است و همکاری و مساعدت در محدوده درون‌جامعه‌ای و بین جامعه‌ای، نیازی مبرم و یک چالش قاطع و حتمی است. فرایند در حال تکوین وابستگی متقابل جهانی، تقاضا برای اعتماد را به‌عنوان یک شرط اساسی برای همکاری و مشارکت افزایش می‌دهد (همان، ۱۴). اعتماد، اشاره به رفتار بهنجار داشتن

1. Putnam

2. Navidnia

3. Sztompka

است و بعد مهمی از رابطه صمیمی و نزدیک است (غفاری، ۱۳۸۳، ۱۱ به نقل از کروپانزونو^۱). اعتماد یکی از پیش‌شرط‌های مهم برای همکاری با مقامات دولتی است؛ اگر شهروندان به مقامات دولتی و مقامات دولتی نیز به شهروندان اعتماد داشته باشند، زمینه برای همکاری و توسعه اجتماعی فراهم خواهد شد. بررسی‌های اینگلهارت^۲ (۱۹۹۰) نشان می‌دهد که کیفیت زندگی و توسعه اجتماعی، با اعتماد شخصی و اعتماد اجتماعی، ارتباط قوی دارد. وی همچنین معتقد است که بین توسعه اقتصادی-اجتماعی، دموکراسی و اعتماد رابطه‌ای مستقیم وجود دارد (اینگلهارت، ۱۹۹۰؛ ترجمه وتر، ۱۳۷۳، ۴۴). به نظر برخی از اندیشمندان، اعتماد تسهیل‌کننده مشارکت و تعاون است (زتومکا، ۱۳۸۴، ۱۴)؛ یا اعتماد پایه احساسی برای مشارکت است (همان، ۷۷) برعکس بی‌اعتمادی همکاری را از بین می‌برد. پاتنام، بقا و پایداری تعاون و همکاری را در گرو وجود اعتماد اجتماعی می‌داند. به نظر وی اعتماد اجتماعی مهم‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی است و معتقد است همکاری و تعاون داوطلبانه در جایی که ذخیره و انباشتی از سرمایه اجتماعی در قالب قواعد تبادل و شبکه تعهد مدنی وجود داشته باشد به‌آسانی صورت می‌گیرد. سرمایه اجتماعی بر صورت‌هایی از سازمان اجتماعی چون اعتماد قواعد و شبکه‌ها دلالت دارد که می‌تواند کارایی جامعه را از طریق کنش‌های متناسب تسهیل کند. تعاون خودانگیخته از طریق سرمایه اجتماعی تسهیل می‌شود (زتومکا، ۱۳۸۴ به نقل از پاتنام، ۱۹۹۲). به نظر زتومکا، اعتماد پیش‌شرط تعاون و نیز محصول تعاون موفقیت‌آمیز است. به نظر فوکویاما، تقریباً تمام تلاش‌های اقتصادی، نه به وسیله افراد بلکه به وسیله تشکلاتی صورت می‌گیرد که لازمه آن وجود میزان زیادی از همکاری‌های اجتماعی است (غفاری، ۱۳۸۳، ۲۵). بی‌اعتمادی نقطه مقابل اعتماد است و دربرگیرنده انتظارات منفی در مورد کنش دیگران است و شامل کارکردهای تدافعی و منفی مانند دوری جستن، فاصله گرفتن و غیره است. سوء اعتماد به معنی نداشتن انتظارات صریح و نیز تردید در مورد تعهدات و التزامات شخصی است. اعتماد از پیش‌شرط‌های اساسی پیشرفت در جامعه کنونی است. به عبارت دیگر، پیشرفت زمانی میسر خواهد شد که در تعاملات اجتماعی بین افراد

1. Cropanzano

2. Englehart

اعتماد متقابل وجود داشته باشد. در واقع اعتماد باعث تداوم کنش‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی می‌شود که در نهایت به توسعه پایدار جامعه می‌انجامد. بر اساس مدل نظری پژوهش، ارتباط موفقیت تحصیلی به‌عنوان متغیر وابسته و متغیرهای مستقل شامل مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، جنسیت و وضعیت تأهل، بررسی می‌شود. همچنین ارتباط هر کدام از متغیرهای مستقل و میزان تأثیر هر کدام با یکدیگر مشخص می‌شود. از دیدگاه بورديو، حجم و دوام این روابط میان‌فردی، ضروری است. او بیان می‌کند که ارزش پیوندهای یک فرد (حجم سرمایه متعلق به یک عامل) به تعداد ارتباطاتی که می‌تواند آنها را بسیج کند و به حجم سرمایه (فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی) متعلق به هر کدام از ارتباطات بستگی دارد. از نظر بورديو، سرمایه اجتماعی در برخی شرایط قابل تبدیل شدن به سرمایه اقتصادی است. کلمن، معتقد است که سرمایه اجتماعی نتیجه سرمایه‌گذاری مستقیم نیست، بلکه محصول جنبی فعالیت‌های دیگر است؛ بر اساس تعریف کلمن از سرمایه اجتماعی سه مفهوم سرمایه مالی، سرمایه انسانی (تحصیلات و مهارت‌های اقتصادی والدین) و سرمایه اجتماعی بیان شده است. پاتنام، سه مفهوم اساسی شبکه‌ها، هنجارها، اعتقاد و اعتماد را سه پایه اصلی سرمایه اجتماعی می‌داند و گفته: «منظور من از سرمایه اجتماعی، ویژگی‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد است که مشارکت‌کنندگان در این گروه‌ها را قادر به کار مؤثر با همدیگر برای تعقیب هدف‌های مشترک می‌کند»؛ اما وی معتقد است که اعتماد به‌تنهایی کافی نیست و باید تلاش کنیم مردم با هم وارد معامله و دادوستدی شوند که بر مبنای اعتماد باشد؛ یعنی اگر اعتماد، به عمل اجتماعی و دادوستد منتهی نشود واجد معانی سرمایه‌ای نیست، اعتماد، باید به تماس و روابط ختم شود. دورکیم^۱ به نقش همبستگی اجتماعی در گسترش و تقویت ارتباطات اجتماعی اشاره کرده و معتقد است هر جا همبستگی اجتماعی نیرومند باشد عامل نیرومندی در نزدیک کردن افراد به هم خواهد بود و باعث تشدید تماس‌های آنان و بیشتر کردن فرصت‌های ارتباطشان با یکدیگر خواهد شد؛ به عبارت دیگر هرچند اعضای یک جامعه همبسته‌تر باشند، روابط گوناگون خود را با یکدیگر یا در حالت دسته‌جمعی با گروه

---

1. Durkheim

بیشتر حفظ می‌کنند (آبراهامز^۱، ۱۳۶۹؛ ترجمه پویان، ۱۹۶). بر اساس نظریه دورکیم، استحکام سرمایه‌داری صنعتی و تأثیر آن بر روابط و نهادهای معاصر طبقه‌بندی جدیدی از اندیشه کنتی در باب نظم اجتماعی مبتنی بر وفاق اعتقادات اخلاقی ایجاد می‌کند. دورکیم گرچه باور داشت که محو دین سنتی ضرورتاً به فروپاشی جامعه نمی‌انجامد اما معتقد بود که در جامعه معاصر ضروری است که معیارهای اخلاقی جدید ایجاد شود که منطبق با شرایط اجتماعی معقول باشد. او با پذیرش بحران اخلاقی مسئله ایمان، سرگردانی سنت‌ها، استقلال قضاوت‌های فردی از قضاوت‌های جمعی، وظیفه خود را جستجو و مبدأ ادراک و فهم مشترک از جهان می‌دانست و اعتقاد او مبنی بر توسعه انسان‌گرایی مستلزم وجود میزان بهینه‌ای از همبستگی بود.

روش‌شناسی پژوهش

روش این پژوهش از نوع توصیفی پیمایشی است. واحد تحلیل و واحد مشاهده در این پژوهش، فرد و سطح تحلیل و سطح مشاهده نیز خرد است. جامعه آماری پژوهش، دانشجویان دکتری ورودی ۱۳۹۲ رشته‌های علوم انسانی دانشگاه تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی (رشته‌های گروه‌های علوم اجتماعی، روان‌شناسی، جغرافیا، ادبیات فارسی، تاریخ، حقوق، معارف اسلامی، ادبیات عربی) برابر با ۱۰۶۱ نفر بود. روش نمونه‌گیری از نوع تصادفی طبقه‌ای بود و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۲۸۵ نفر تعیین شد. روایی پرسشنامه‌ها نیز با روش اعتبار محتوا و پایایی و همبستگی درونی داده‌های آن با استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش آلفای کرونباخ تأیید شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش با توجه به متغیرها و نوع آنها از نرم‌افزار SPSS در دو سطح آمار توصیفی (گرایش‌های مرکزی شامل مد، میانه، میانگین) و تحلیلی بهره گرفته شد. پیش از اقدام به تجزیه و تحلیل، نرمال بودن توزیع داده‌ها بررسی شد. برای تعیین ماهیت توزیع داده‌ها از آزمون‌های پارامتریک (ضریب همبستگی پیرسون برای «متغیرها در سطح سنجش فاصله‌ای»، آزمون تی مستقل برای «متغیر مستقل اسمی دوگروهی» و f مستقل برای «متغیر رتبه‌ای یا اسمی سه گروهی و بالاتر») و چنانچه غیر نرمال باشد از آزمون‌های ناپارامتریک (ضریب

1. Abraham

همبستگی اسپیرمن، آزمون من ویتنی برای متغیرهای دوگروهی و آزمون کروسکال والیس برای متغیرهای سه گروهی و بیشتر) استفاده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، نتایج توصیفی داده‌ها شامل تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جمعیت شناختی نمونه‌ها و اندازه‌گیری شاخص‌های سرمایه اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی بود. بدین ترتیب، جدول (۱) بر اساس توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب جنسیت تنظیم شده است و نشان می‌دهد ۵۶/۸ درصد پاسخگویان، مرد (بیشترین پاسخگویان) و ۴۳/۲ درصد زن هستند.

جدول (۱) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب جنس

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۹۵	۴۳/۲
مرد	۱۲۵	۵۶/۸
جمع	۲۲۰	۱۰۰

جدول (۲) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب وضعیت تأهل

وضعیت تأهل	فراوانی	درصد معتبر
مجرد	۱۰۱	۴۵/۹
متاهل	۱۰۵	۴۷/۷
سایر	۱۴	۶/۴
جمع	۲۲۰	۱۰۰

جدول (۲) نشان می‌دهد که بیشتر پاسخگویان (۴۷/۷ درصد) متاهل، ۴۵/۹ درصد مجرد و ۶/۴ درصد در سایر وضعیت‌ها (مطلقه، بیوه و ...) قرار دارند.

جدول (۳) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب سن

درصد معتبر	فراوانی	سن
۷۳/۶	۱۶۲	پایین (۲۰-۳۶)
۲۴/۵	۵۴	متوسط (۳۷-۵۳)
۱/۸	۴	بالا (۵۴ به بالا)
۱۰۰	۲۲۰	جمع

بر اساس جدول (۳) سن بیشتر پاسخگویان (۷۳/۶ درصد) در بازه ۲۰-۳۶ سال، ۲۴/۵ درصد پاسخگویان در بازه ۳۷-۵۳ سال و ۱/۸ درصد ۵۴ سال به بالاست. میانگین سن پاسخگویان در این پژوهش ۳۳/۸۲ است که طبق طبقه‌بندی در دامنه متوسط (۲۰-۳۶) قرار دارد و مد یا به عبارتی بیشترین فراوانی به سن ۳۰ سال تعلق می‌گیرد.

جدول (۴) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب محل سکونت

درصد معتبر	فراوانی	محل سکونت
۳۰	۶۶	شهرستان
۷۰	۱۵۴	تهران
۱۰۰	۲۲۰	جمع

بر اساس جدول (۴) محل سکونت ۳۰ درصد از پاسخگویان مورد مطالعه، شهرستان و ۷۰ درصد پاسخگویان یعنی بیشترین دانشجویان، تهران است.

جدول (۵) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر درآمد ماهیانه

درصد معتبر	فراوانی	میزان درآمد ماهیانه خانواده
۶۹/۱	۱۵۲	خیلی کم (۵۰۰۰۰۰-۲۴۰۰۰۰۰)
۲۴/۱	۵۳	کم (۲۴۰۰۰۰۱-۴۳۰۰۰۰۱)
۵	۱۱	متوسط (۴۳۰۰۰۰۲-۶۲۰۰۰۰۱)
۱/۴	۴	زیاد (۶۲۰۰۰۰۲-۸۱۰۰۰۰۲)
/۵	۱	خیلی زیاد (۸۱۰۰۰۰۳ به بالا)
۱۰۰	۲۲۰	جمع

جدول (۵) نشان می‌دهد که درآمد ماهیانه ۶۹/۱ درصد پاسخگویان یعنی بیشترین آنها خیلی کم (۲۴۰ تا ۵۰۰ هزار تومان) است. میانگین میزان درآمد پاسخگویان در این پژوهش ۲۵۱۹۰۹۰ تومان است که در دامنه درآمد کم قرار می‌گیرد.

جدول (۶) سنجش منزلت شغلی پاسخگو و والدین وی

گروه‌های کلی	عنوان مشاغل
۱- بسیار بالا	پزشک- استناد دانشگاه- وزیر - دندان‌پزشک- سفیر-مدیر عامل شرکت بزرگ- کارخانه‌دار بزرگ-قاضی- نماینده مجلس
	مهندس- استاندار- خلبان- مقام بلندپایه در وزارتخانه دولتی- وکیل دادگستری
۲- بالا	فوتبالیست حرفه‌ای، هنرپیشه سینما، جواهرفروش، کشتی‌گیر حرفه‌ای، موسیقی‌دان، خواننده، معمار، رزمی‌کار حرفه‌ای (کاراته‌کار، تکواندوکار، بوکسور) بنگاه‌دار اتومبیل
۳- متوسط رو به بالا	مدیر اداره دولتی، کارمند شرکت نفت، کارخانه‌دار کوچک، تاجر بازار، روزنامه‌نگار، کارمند شرکت بیمه، کارمند بانک
۴- متوسط	افسر ارتش، پاسدار، افسر پلیس، دبیر دبیرستان، کارمند ادارات (بنیاد شهید، بهزیستی، هلال احمر، کمیته امداد، ثبت اسناد)، آموزگار دبستان
۵- متوسط پایین	صنعتگران (نجار، آهنگر، جوشکار، برق‌کار، تراشکار)، کاسب (بقال، عطاری، قصاب، سمسار)، خیاط، کشاورز، دامدار، راننده تاکسی، نانوا، لوله‌کش، سلمانی، کفاشی
۶- پایین	پستچی، پیشه‌وران (دلال، کله‌پز، قهوه‌چی، رفتگر، دست‌فروش، واکسی)، تلفنچی، نگهبان، کارگر

جدول (۷) جدول توزیع فراوانی و درصد وضعیت شغلی پدر پاسخگویان

وضعیت شغلی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	جمع
فراوانی	۱۰	۱۰	۱۲	۲۳	۴۵	۱۲۰	۲۲۰
درصد معتبر	۴/۵۴	۴/۵۴	۵/۴۵	۱۰/۴۵	۲۰/۴۵	۵۴/۶۰	۱۰۰

در جدول (۷) توزیع درصدی و فراوانی وضعیت شغلی طبق رتبه‌بندی شغلی، درصدها و تعداد پاسخگویان بر اساس شغل پدر پاسخگویان ارائه شده است.

جدول (۸) جدول توزیع فراوانی و درصد وضعیت شغلی مادر پاسخگویان

وضعیت شغلی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	جمع
فراوانی	۱۴	۷	۱۳	۱۶	۳۰	۱۴۰	۲۲۰
درصد معتبر	۶/۳۶	۳/۱۸	۵/۹۰	۷/۲۷	۱۳/۶	۶۳/۶	۱۰۰

جدول (۸) توزیع درصدی و فراوانی وضعیت شغلی طبق رتبه‌بندی شغلی، درصدها و تعداد پاسخگویان را بر اساس شغل مادرشان نشان می‌دهد.

جدول (۹) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب میزان مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی	فراوانی	درصد معتبر
پایین (۴-۱۶)	۴۵	۲۰/۵
متوسط (۱۷-۲۹)	۰	۰
بالا (۳۰ به بالا)	۱۷۵	۷۹/۵
جمع	۲۲۰	۱۰۰

یافته‌های جدول (۹) نشان می‌دهد که میزان مشارکت اجتماعی ۲۰/۵ درصد از پاسخگویان در حد پایین (در دامنه ۴-۱۶) و ۷۹/۵ درصد در حد بالا (۳۰ به بالا) است. میانگین میزان مشارکت اجتماعی پاسخگویان در این پژوهش ۲۳/۶۳ است که در دامنه متوسط (۱۷-۲۹) قرار می‌گیرد؛ که درصد آن ۰ است.

جدول (۱۰) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب میزان اعتماد اجتماعی

اعتماد اجتماعی	فراوانی	درصد معتبر
پایین (۹-۲۴)	۳۷	۱۶/۸
متوسط (۲۵-۴۰)	۱۶۹	۷۶/۸
بالا (۴۱ به بالا)	۱۴	۶/۴
جمع	۲۲۰	۱۰۰

بر اساس جدول (۱۰)، میزان اعتماد اجتماعی ۱۶/۸ درصد از پاسخگویان در حد پایین (در دامنه ۹-۲۴)، ۷۶/۸ درصد در حد متوسط (۲۵-۴۰) و ۶/۴ درصد، در حد زیاد (در دامنه ۴۱ به بالا) است. میانگین میزان برخورداری از اعتماد اجتماعی پاسخگویان در این پژوهش ۲۹/۷۰ است که در دامنه متوسط (۲۵-۴۰) قرار می‌گیرد.

جدول (۱۱) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب میزان انسجام اجتماعی

درصد معتبر	فراوانی	انسجام اجتماعی
۲/۳	۵	پایین (۴-۱۴)
۶۱/۸	۱۳۶	متوسط (۱۵-۲۵)
۳۵/۹	۷۹	بالا (۲۶ به بالا)
۱۰۰	۲۲۰	جمع

بر اساس جدول (۱۱)، میزان انسجام اجتماعی ۲/۳ درصد از پاسخگویان در حد پایین (در دامنه ۴-۱۴)، ۶۱/۸ درصد در حد متوسط (۱۵-۲۵) و ۳۵/۹ درصد آنها در حد بالا (۲۶ به بالا) است. میانگین انسجام اجتماعی پاسخگویان در این پژوهش ۲۳/۵۸ است که در دامنه متوسط (۱۵-۲۵) قرار می‌گیرد.

جدول (۱۲) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب میزان سرمایه اجتماعی

درصد معتبر	فراوانی	سرمایه اجتماعی
۱۰۰	۲۲۰	پایین (۳۵-۱۱۵)
۰	۰	متوسط (۱۱۶-۱۹۶)
۰	۰	بالا (۱۹۷ به بالا)
۱۰۰	۲۲۰	جمع

بر اساس یافته‌های جدول (۱۲) نمره سرمایه اجتماعی همه پاسخگویان در طبقه پایین (در محدوده ۳۵-۱۱۵) قرار می‌گیرد. متغیر پیشرفت تحصیلی، با توجه به اینکه ملاک در این پژوهش موفقیت در ورود به مقطع دکتری است، با رتبه قبولی در کنکور و نمره مصاحبه شفاهی سنجیده شده است. بنابراین با توجه به اینکه برای این متغیر از دو پرسش در سطح سنجش فاصله‌ای استفاده شده است، برای توصیف نحوه قرار

گرفتن آن در طبقات، سطح سنجش این دو پرسش به رتبه‌ای تبدیل شده است.

جدول (۱۳) جدول توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب رتبه قبولی در کنکور

رتبه قبولی در کنکور	فراوانی	درصد معتبر
پایین (۱-۱۴۰)	۲۱۸	۹۹
متوسط (۱۴۱-۲۸۰)	۱	۰/۵
بالا (۲۸۱ به بالا)	۱	۰/۵
جمع	۲۲۰	۱۰۰

شایان ذکر است نمره‌های مصاحبه شفاهی و رتبه دانشجویان با توجه به جمع‌بندی دانشگاه‌های مورد نظر و کسب امتیاز لازم برای ورود به دکتری از داده‌های سازمان سنجش آموزش کشور استفاده شده است. دسته‌بندی این نمره‌ها نیز با توجه به امتیازات داده شده هر یک از دانشگاه‌های مربوطه و سوابق آنها برحسب داده‌های موجود در سازمان سنجش آموزش کشور انتخاب شده است. بر اساس یافته‌های جدول (۱۳) رتبه ۹۹ درصد از پاسخگویان در دامنه (۱-۱۴۰)، رتبه ۰/۵ درصد از پاسخگویان در دامنه (۱۴۱-۲۸۰) و رتبه ۰/۵ درصد از پاسخگویان در دامنه (۲۸۱ به بالا) است. میانگین اعتماد به عملکرد نظام سیاسی پاسخگویان در این پژوهش ۲۲/۴۵ است که در دامنه پایین (۱-۱۴۰) قرار می‌گیرد. پایین در اینجا به معنی طبقه پایین از نظر کم‌اهمیت بودن، نیست بلکه هر چه رتبه قبولی در کنکور کمتر باشد بهتر است.

جدول (۱۴) جدول توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان برحسب نمره مصاحبه در آزمون دکتری

نمره مصاحبه شفاهی	فراوانی	درصد معتبر
پایین (۸-۳۸)	۲۱	۹/۵
متوسط (۳۹-۶۹)	۱۰۴	۴۷/۳
بالا (۷۰ به بالا)	۹۵	۴۳/۲
جمع	۲۲۰	۱۰۰

با توجه به یافته‌های جدول (۱۴) نمره مصاحبه ۹/۵ درصد از پاسخگویان در دامنه (۸-۳۸)، نمره مصاحبه ۴۷/۳ درصد از پاسخگویان در دامنه (۳۹-۶۹) و نمره مصاحبه ۴۳/۲ درصد از پاسخگویان در دامنه (۷۰ به بالا) است. نمره مصاحبه در آزمون دکتری پاسخگویان در این پژوهش ۶۴/۵۱ است که در دامنه متوسط (۳۹-۶۹) قرار می‌گیرد. پایین در اینجا به معنی طبقه پایین از نظر کم بودن نمره مصاحبه است و بالا، همان بالا بودن نمره مصاحبه است.

جدول (۱۵) آماره‌های توصیفی مربوط به بررسی توزیع نرمال متغیر پیشرفت تحصیلی

آماره	پیشرفت تحصیلی
۳/۳۵	میانگین
۳	میانه
۳	مد

با توجه به اینکه یکی از شرط‌های نرمال بودن توزیع متغیرها نزدیک بودن یا برابری مقادیر میانگین و میانه و مد ($x = \text{mod} = \text{mine}$) است، با توجه به جدول (۱۵) متغیر پیشرفت تحصیلی دارای توزیع متقارن و نرمال است.

جدول (۱۶) جدول آزمون همبستگی بین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

متغیر وابسته (پیشرفت تحصیلی)		متغیرهای مستقل
سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی پیرسون	
۰/۲۷۲	-۰/۰۷۴	اعتماد اجتماعی
۰/۷۵۶	-۰/۲۱	مشارکت اجتماعی
۰/۹۴۹	۰/۰۰۴	انسجام اجتماعی
۰/۴۸۲	-۰/۰۴۸	سرمایه اجتماعی (کل)
۰/۱۹۸	-/۰۸۷	سن
۰/۰۳۰	۰/۳۴۵*	پایگاه اقتصادی-اجتماعی (sEs)

** معنی‌دار در سطح ۰/۰۱ * معنی‌دار در سطح ۰/۰۵

سطح معنی‌داری فرضیه رابطه سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی $\text{sig}^1=0/482$ است که بیانگر معنی‌دار نبودن رابطه دو متغیر مذکور است. با توجه به رد فرضیه صحبت کردن از شدت این رابطه مفید نیست. به عبارتی، سرمایه اجتماعی دانشجویان در موفقیت تحصیلی آنها تأثیرگذار نبوده است.

سطح معنی‌داری فرضیه رابطه مشارکت اجتماعی و موفقیت تحصیلی $\text{sig}^1=0/756$ است که بیانگر معنی‌دار نبودن رابطه دو متغیر مذکور است. با توجه به رد فرضیه صحبت کردن از شدت این رابطه مفید نیست. به عبارتی، مشارکت اجتماعی دانشجویان در موفقیت تحصیلی آنها تأثیرگذار نبوده است.

سطح معنی‌داری فرضیه رابطه انسجام اجتماعی و موفقیت تحصیلی $\text{sig}^1=0/949$ است که بیانگر معنی‌دار نبودن رابطه دو متغیر مذکور است. با توجه به رد فرضیه، صحبت کردن از شدت این رابطه مفید نیست. به عبارتی، انسجام اجتماعی دانشجویان در موفقیت تحصیلی آنها تأثیرگذار نبوده است.

سطح معنی‌داری فرضیه رابطه اعتماد اجتماعی و موفقیت تحصیلی $\text{sig}^1=0/272$ است که بیانگر معنی‌دار نبودن رابطه دو متغیر مذکور است. با توجه به رد فرضیه صحبت کردن از شدت این رابطه مفید نیست. به عبارتی، اعتماد اجتماعی دانشجویان در موفقیت تحصیلی آنها تأثیرگذار نیست.

سطح معنی‌داری فرضیه رابطه سن و موفقیت تحصیلی $\text{sig}^1=0/198$ است که بیانگر معنی‌دار نبودن رابطه دو متغیر مذکور است. با توجه به رد فرضیه، صحبت کردن از شدت این رابطه مفید نیست. به عبارتی، سن دانشجویان در موفقیت تحصیلی آنها تأثیرگذار نبوده است.

در فاصله اطمینان ۹۵ درصد سطح معنی‌داری $\text{sig}^1=0/030$ است که بیانگر معنی‌دار بودن رابطه دو متغیر مذکور است. شدت این رابطه با توجه به میزان $|r|$ سنجیده می‌شود؛ با توجه به اینکه این میزان $R=0/345$ است. بیانگر رابطه مستقیم دو متغیر است. به عبارتی، هر چه پاسخگویان از پایگاه اقتصادی و اجتماعی بالاتری برخوردار باشند در نتیجه از نظر تحصیل به موفقیت بیشتری دست پیدا می‌کنند.

¹. Significant

جدول (۱۷) مقایسه موفقیت (پیشرفت) تحصیلی بر حسب جنسیت

		آزمون Levenes: برابری واریانس‌ها			
سطح معنی داری	درجه آزادی	t	سطح معنی داری	F	
۰/۱۰۸	۲۱۸	۱/۶۱۶	۰/۲۵۶	۱/۲۹۹	موفقیت (پیشرفت) تحصیلی
۰/۱۰۱	۲۱۴/۷۳۷	۱/۶۴۹			فرض برابری واریانس‌ها فرض نابرابری واریانس‌ها

با توجه به سطح معنی داری آزمون Levenes، $\text{sig}=0/256$ است؛ چون $\text{sig} \geq 0/05$ است، پس واریانس‌ها همگن و برابرند. با توجه به جدول (۱۷) سطح معنی داری دوم که مربوط به آزمون فرضیه است برابر $\text{sig}=0/108$ است؛ با توجه به اطلاعات موجود فرضیه $H1$ مبنی بر تفاوت موفقیت (پیشرفت) تحصیلی در دو گروه دانشجویان زن و مرد، رد می‌شود و فرضیه $H0$ مبنی بر عدم تفاوت تأیید می‌شود. به منظور مشخص کردن برابری یا نابرابری واریانس‌ها از آزمون Levenes استفاده شده است؛ با توجه به اینکه سطح معنی داری آن $\text{sig}=0/539$ است که این مقدار $(\text{sig} \geq 0/05)$ است پس واریانس‌ها همگن هستند.

جدول (۱۸) جدول سنجش سطح معنی داری موفقیت (پیشرفت) تحصیلی بر حسب وضعیت تأهل

موفقیت (پیشرفت) تحصیلی					
سطح معنی داری	F	مجدور میانگین	درجه آزادی	جمع مجدورات	
۰/۲۳۴	۱/۴۶۴	۰/۶۲۱	۲	۱/۲۵۲	بین گروهی
		۰/۴۲۸	۲۱۷	۹۲/۷۹۸	درون گروهی
			۲۱۹	۹۴/۰۵۰	جمع

با توجه به جدول (۱۸)، سطح معنی داری $\text{sig}=0/234$ است؛ چون $\text{sig} \geq 0/05$ است؛ پس موفقیت (پیشرفت) تحصیلی بر حسب وضعیت تأهل دانشجویان تفاوت معنی داری ندارد. به عبارتی فرضیه $H0$ مبنی بر عدم تفاوت معنی دار موفقیت (پیشرفت) تحصیلی بر حسب وضعیت تأهل، تأیید و فرضیه $H1$ رد می‌شود. به

عبارتی، نوع وضعیت تاهل پاسخگویان (مجرد، متأهل و سایر) تأثیری بر موفقیت (پیشرفت) تحصیلی شان ندارد.

جدول (۱۹) جدول سنجش سطح معنی‌داری موفقیت (پیشرفت) تحصیلی برحسب محل سکونت

		آزمون Levenes: برابری واریانس‌ها			
سطح معنی‌داری	درجه آزادی	t	سطح معنی‌داری	F	
۰/۶۷۱	۲۱۸	۰/۴۲۶	۰/۹۴۸	۰/۰۰۴	موفقیت (پیشرفت) تحصیلی
۰/۶۶۹	۱۲۴/۴۶۵	۰/۴۲۸			فرض برابری واریانس‌ها
					فرض نابرابری واریانس‌ها

با توجه به سطح معنی‌داری آزمون Levenes، $\text{sig}=0/948$ است؛ چون $\text{sig} \geq 0/05$ است، پس واریانس‌ها همگن و برابر هستند. با توجه به جدول (۱۹) سطح معنی‌داری دوم که مربوط به آزمون فرضیه است برابر $\text{sig}=0/671$ است. با توجه به اطلاعات موجود فرضیه $H1$ مبنی تفاوت موفقیت تحصیلی در دو گروه دانشجویان شهرستانی و تهرانی رد می‌شود و فرضیه $H0$ مبنی بر عدم تفاوت تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

در زندگی اجتماعی انسان، سرمایه اجتماعی و ابعاد آن مانند اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی از قدمتی کهن و دیرینه برخوردار است. سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از نیازهای اجتماعی انسان، متضمن بقای حیات فردی و زندگی جمعی است. انسان، موجودی اجتماعی است که گرایش به تعامل و زیستن با دیگران دارد و این مهم جز از طریق فرایند اعتماد و انسجام و مشارکت در جامعه محقق نخواهد شد. متغیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی در این پژوهش از ترکیب خطی متغیرهای تحصیلات، درآمد و منزلت شغلی والدین سنجیده شده است و بیانگر این است که ۴۸/۹ درصد از پاسخگویان در طبقه متوسط، ۴۹/۷ درصد در طبقه پایین و

۱/۴ درصد در طبقه بالا بوده‌اند. اعتماد اجتماعی ۱۶/۸ درصد از پاسخگویان در حد پایین و ۷۶/۸ درصد از آنان در حد متوسط و ۶/۴ درصد از آنها دارای اعتماد اجتماعی بالایی بوده است. انسجام اجتماعی ۲/۳ درصد از پاسخگویان در حد پایین، ۶۱/۸ درصد از آنان در حد متوسط و ۳۵/۹ درصد در حد بالا بوده است. مشارکت اجتماعی ۲۰/۵ درصد از پاسخگویان در حد پایین، ۰/۰ درصد از آنان در حد متوسط و ۷۹/۵ درصد در حد بالا بوده است. در مجموع، سرمایه اجتماعی ۱۰۰ درصد پاسخگویان در حد پایین یعنی در دامنه (۱۱۵-۳۵) قرار گرفته است. پیشرفت تحصیلی: رتبه ۹۹/۱ درصد از پاسخگویان از نظر قبولی در آزمون دکتری در دامنه (۱-۱۴۰) قرار می‌گیرد که نشانه موفقیت دانشجویان از نظر رتبه قبولی آزمون دکتری است. همچنین نمره مصاحبه ۴۳/۲ درصد از دانشجویان از ۷۰ بالاتر است که این هم نشانه موفقیت تحصیلی آنهاست. با توجه به اینکه اعتماد از شاخص‌های سرمایه اجتماعی است و کلمن هم در مورد رابطه سرمایه و اعتماد می‌گوید که افزایش سرمایه اجتماعی می‌تواند نتایج سودمندی همچون ارتباطات بهتر و موفقیت‌های تحصیلی گسترده‌تر دربرداشته باشد. پس می‌توانیم گفته کلمن را اساس فرضیه رابطه اعتماد و پیشرفت تحصیلی قرار دهیم. یافته‌های این پژوهش، رابطه اعتماد اجتماعی و پیشرفت تحصیلی را با سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0/272$) رد کرده است به این معنا که اعتماد اجتماعی دانشجویان دکتری، تأثیری در پیشرفت تحصیلی آنها نداشته است. مقایسه نتایج این پژوهش و پژوهش‌های دیگران نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن اعتماد اجتماعی به‌عنوان یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی با پژوهش سان و همکارانش با عنوان «آثار زمینه‌ای سرمایه اجتماعی یک اجتماع بر عملکرد تحصیلی» که در آن به تأثیر سرمایه اجتماعی یک اجتماع در مطالعه عملکرد درسی تأکید می‌کند، ناهمخوان است. انسجام اجتماعی در پژوهش حاضر، عامل مؤثر دیگر بر پیشرفت تحصیلی است که برگرفته از نظریات دورکیم و پارسونز است؛ به عقیده پارسونز، انسجام اجتماعی مجموعه سازگاری‌هایی است که برای ایجاد شرایط لازم برای بقای وضع تفکیک یافته توسط دیگر اجزای سیستم صورت می‌گیرد تا شرایط لازم برای بقای سیستم به‌عنوان یک کل پویا فراهم شود. وی معتقد است هرگاه در موقعیت‌های اجتماعی، کنش‌های اظهاری فرد معطوف به دیگران باشد، به همکاری و انسجام با دیگران می‌انجامد. سطح بالای انسجام، زمانی است که کنش‌های افراد

اخلاقی و معطوف به یک جمع باشد. در این کنش‌ها مسئولیت و وفاداری در قبال دیگران و جامعه به حد اعلای خود می‌رسد.

دورکیم به نقش همبستگی اجتماعی در گسترش و تقویت ارتباطات اجتماعی اشاره کرده و معتقد است هر جا همبستگی اجتماعی نیرومند باشد عامل نیرومندی در نزدیک کردن افراد به هم خواهد بود و باعث تشدید تماس‌های آنان و بیشتر کردن فرصت‌های ارتباطشان با یکدیگر خواهد شد؛ به عبارت دیگر هرچه اعضای یک جامعه همبسته‌تر باشند، روابط گوناگون خود را با یکدیگر یا در حالت دسته‌جمعی با گروه بیشتر حفظ می‌کنند. در این پژوهش، رابطه انسجام اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0/949$) رد شد؛ که این نتایج با پژوهش میرزاخانی (۱۳۸۰) با عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی و فرهنگی با نگرش به رشته تحصیلی و عملکرد تحصیلی» ناهمخوان است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، رابطه مشارکت اجتماعی با پیشرفت تحصیلی با سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0/756$) رد شده است که شاهد تأیید این رابطه نیز پژوهش میرزاخانی (۱۳۸۰) است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، رابطه سرمایه اجتماعی با پیشرفت تحصیلی با سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0/482$) رد شد که با نتایج پژوهش میرزاخانی (۱۳۸۰) همسویی دارد. فرضیه مبنی بر رابطه سن و پیشرفت تحصیلی در این پژوهش، معنی‌دار نبود ($\text{sig}=0/198$)؛ یعنی با افزایش سن افراد در پیشرفت تحصیلی آنان افزایشی دیده نمی‌شود. رابطه پایگاه اقتصادی-اجتماعی (SES) و پیشرفت تحصیلی با سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0/030$) تأیید شد؛ به عبارتی افرادی که پایگاه اقتصادی-اجتماعی (SES) بالاتری دارند، پیشرفت تحصیلی آنها بیشتر است. فرضیه مقایسه پیشرفت تحصیلی در دو گروه دانشجویان دختر و پسر نیز با سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0/108$) رد شد که با نتایج پژوهش سمیعی (۱۳۷۹) با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران» ناهمخوان است. فرضیه مقایسه پیشرفت تحصیلی برحسب وضعیت تأهل و محل سکونت نیز رد شده است.

پیشنهادها

راهکارها و پیشنهادها در سه بخش نظری، روش و عملکرد به شرح زیر ارائه می‌شود:

نظری: ۱- با توجه به اینکه شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش کنونی برگرفته از نظریات برخاسته از جوامع دیگر است؛ پیشنهاد می‌شود در به‌کارگیری این نظریات در مبحث عملیاتی کردن، شاخص‌هایی متناسب با شرایط و امکانات جامعه ایران به‌ویژه جامعه آماری دانشجویان، مطرح و مورد سنجش قرار گیرند؛ ۲- اولویت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای ارتقای سرمایه اجتماعی، عمده‌ترین عوامل تأثیرگذار بر مفهوم سرمایه اجتماعی هستند.

روش: ۱- در تنظیم و نهایی کردن شاخص‌های سرمایه اجتماعی در این پژوهش، تلاش شده است با الگوهای اجتماعی و فرهنگی سازگار و به‌صورت یک سنجه سازگاری با محیط تعیین شده، قابل اجرا باشد. اجرای پژوهش‌های دیگری در این زمینه پیشنهاد می‌شود؛ ۲- همچنین سنجش مفهوم سرمایه اجتماعی در طرح‌های مطالعاتی ملی به‌صورت متوالی پیشنهاد می‌شود به‌گونه‌ای که بتوان روند تغییرات سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر پیشرفت تحصیلی را در طول زمان بررسی کرد؛ ۳- پیشنهاد دیگر این است که افزون بر روش پیمایش، مفهوم سرمایه اجتماعی با روش‌های تحقیق کیفی نیز مورد سنجش قرار گیرد. تا پاسخ‌ها به چند پرسش از پیش‌ساخته شده، محدود نباشد و بتوان در طول اجرای پژوهش، پرسش‌های ایجاد شده توسط مصاحبه‌کننده را عملیاتی کرد.

عملکردی: ۱- ایجاد بسترهای فرهنگی مناسب برای افزایش سرمایه اجتماعی افراد؛ افزایش زمینه‌های اعتماد متقابل بین افراد و دولت از طریق سرمایه‌گذاری‌های مثبت در جامعه به‌منظور ارتقا و بهبود سرمایه اجتماعی؛ ۲- به‌منظور توسعه سرمایه اجتماعی، تلاش شود تا سطح اعتماد اجتماعی در جامعه افزایش یابد. از راهکارهای مناسب در این زمینه این است که مسئولان به وعده‌هایی که به مردم می‌دهند عمل کنند. راهکار دیگر، اینکه حکومت‌ها تلاش کنند سطح نابرابری اجتماعی را تا حد امکان کاهش دهند زیرا با کاهش نابرابری‌های اجتماعی، بسیاری از تضادهای موجود بین گروه‌ها و اقشار مختلف از بین می‌رود؛ ۳- برنامه‌ریزان باید بکوشند که تعادل بین نیازها و فرصت‌های موجود برقرار شود تا افراد دغدغه خاطر کمتری در تأمین نیازهای خود احساس کنند. زمانی که فرصت‌های موجود پاسخگوی نیازهای جامعه

نباشد، افراد برای دستیابی به فرصت‌های محدود به انواع و اقسام رفتارهای غیراخلاقی (از قبیل پارتی‌بازی، حيله، زور و ...) دست می‌زنند که این بی‌هنجاری‌ها موجب افزایش بیگانگی اجتماعی و نیز کاهش اعتماد و انسجام اجتماعی و در مرتبه‌ای بالاتر، کاهش سرمایه اجتماعی می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- آبراهامز، جوزف حییم (۱۳۶۹). *میانی و رشد جامعه‌شناسی؛ ترجمه حسن پویان*. تهران: انتشارات چاپخش.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: انتشارات کیهان.
- اینگلهارت، رونالد (۱۹۹۰). *تحول فرهنگی در جامعه صنعتی؛ ترجمه مریم وتر* (۱۳۷۳). تهران: نشر کویر.
- بهزاد، داوود (۱۳۸۱). *سرمایه اجتماعی بستری برای سلامت روان*. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۲ (۶)، ۴۳ - ۵۳.
- تاج‌بخش، کیان و اسدی‌کیا، بهناز (۱۳۸۲). *تئوری سرمایه اجتماعی: پیامدهای آن برای توسعه اقتصادی و اجتماعی*. تهران: نشر گفتمان.
- چلبی، مسعود و مبارکی، محمد (۱۳۸۴). *تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان*. *جامعه‌شناسی ایران*، ۶ (۲)، ۳ - ۴۴.
- زومکا، پیوتر (۱۳۸۴). *اعتماد یک نظریه اجتماعی؛ ترجمه فاطمه گلابی*. تهران: انتشارات ستوده.
- سمیعی، زهره (۱۳۷۹). *بررسی تأثیر سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- علوی، سید بابک (۱۳۸۰). *نقش سرمایه اجتماعی در توسعه*. تدبیر، ۱۶، ۳۴ - ۴۰.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). *تحلیل یافته‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (اعتماد اجتماعی در ایران)*. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی؛ ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان*. تهران: نشر شیرازه.
- فیلد، جان (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی؛ ترجمه جلال متقی*. تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- کلمن، جیمز (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی؛ ترجمه منوچهر صبوری*. تهران: نشر نی.

- مبارکی، محمد (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.
- مبشری، محمد (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی. پژوهشنامه مدیریت و سرمایه اجتماعی، ۴۰، ۱۳۵ - ۱۵۶.
- معظمی، شهلا (۱۳۸۱). بررسی خشونت خانگی و همسرکشی در استان سیستان و بلوچستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- میرزاخانی، مرضیه (۱۳۸۰). رابطه سرمایه اجتماعی و فرهنگی با نگرش به رشته تحصیلی و عملکرد تحصیلی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تبریز.

- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human-capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development, *Third World Quarterly*, 7-20.
- Navidnia, Manije (2009). *Social security*. Published by Center for Strategic Studies.
- Parks-Yancy, Rochelle (2006). The Effects of Social Group Membership and Social Capital Resources on Careers. *Journal of Black Studies*, 36 (4), 515-545.
- Roe, Paul (1996). *The Societal Security Dilemma*. Copenhagen peace.